

УДК 347.129

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПРАВОВИХ ЗАСТЕРЕЖЕНЬ

Щуцька Т.Я., магістрант
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Юхимюк О.М., доцент
кафедри теорії та історії держави і права
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Наукова стаття характеризує природу правових застережень як прийому юридичної техніки. Розкрито основні підходи до визначення поняття застереження, запропоновані відповідними джерелами. Визначено основні ознаки правових застережень та досліджено їхні функції. Сформульовані висновки щодо характерних особливостей природи правових застережень.

Ключові слова: право, юридична техніка, правове застереження, норма права.

Научная статья характеризует природу правовых оговорок как приема юридической техники. Раскрыты основные подходы к определению понятия оговорки, предлагаемые соответствующими источниками. Определены основные признаки правовых оговорок и исследованы их функции. Сформулированы выводы относительно характерных особенностей природы правовых оговорок.

Ключевые слова: право, юридическая техника, правовая оговорка, норма права.

Schutska T.Y., Yukhymiuk O.M. FEATURES OF LEGAL NATURE OF LEGAL CAUTION

Research paper describes the nature of legal caution as acceptance of legal technology. Covers the main approaches to the definition of caution proposed by the relevant sources. Defines the main features of the legal caution and investigated their functions. Conclusions regarding the characteristic features of the nature of legal caution.

Key words: law, legal technology, legal caution, rule of law.

Постановка проблеми. У процесі розвитку юридичної техніки відбулося виокремлення її як окремого інституту з властивими їй ознаками та елементами. Одним із таких елементів вважаються правові застереження. Правові застереження – досить новий і малодосліджений прийом юридичної техніки. Відомо, що питання про природу правових застережень вивчалися у доктрині міжнародного права в межах міжнародних договорів. Сьогодні чимало науковців звертаються до питання про правову природу застережень, проте воно залишається не вирішеним однозначно. Деякі вчені відносять правові застереження лише до техніко-юридичних засобів юридичної техніки. Інші фахівці до елементів юридичної техніки відносять тільки правила, прийоми ж і засоби переносять в особливу частину юридичної техніки.

Імовірно, якщо правові застереження існують як прийом юридичної техніки, то перебувають на початковій стадії свого розвитку. Вважається, що наявність функцій, принципів, системи, що їй притаманно правовим застереженням, свідчить про формування їх як окремого елемента юридичної техніки.

Стан дослідження. Правові застереження різнобічно вивчали українські спеціалісти, зокрема І. Луцький, Л. Луць, І. Шутак, П. Рабінюк, О. Мурашин та інші, а також зарубіжні дослідники В. Баранов, Т. Кашаніна, М. Андрианов, В. Губін, М. Дулад та інші.

Постановка завдання. Дослідити загальну характеристику правових застережень, з'ясувати особливості їхньої правової природи та функції в контексті юридичної техніки.

Виклад основних положень. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин юридич-

на техніка є досить важливою для правового забезпечення державного управління. Юридична техніка – це теоретико-прикладна юридична наука, предметом вивчення якої є закономірності раціональної юридичної діяльності зі створення, тлумачення та реалізації права [1, с. 25]. Завдяки нагромадженню практичного досвіду юридична техніка переростає в теоретичне знання про шляхи, способи та засоби реалізації права в процесі здійснення юридично значущої діяльності [1, с. 26]. Одним із важливих засобів вказаної реалізації права вважаються правові застереження. У науковій літературі застереження визначене як соціально зумовлена умова (заява, положення), що має спеціальну нормативно-лексичну форму, яка частково змінює зміст або обсяг дії норми права, створює новий правовий режим, виступає формою узгодження інтересів і спричиняє певні юридичні наслідки [2, с. 20].

На важливість застережень як особливо-го прийому юридичної техніки вперше, маючи на увазі законодавчий аспект проблеми, звернув увагу 1989 р. В. Баранов, який тоді писав: «У теорії юридичної техніки залишається недослідженим такий часто вживаний у практиці прийом, як законодавче застереження. Потрібне глибоке, спеціальне дослідження сутності, видів, форм вираження та умов правомірності застережень в законах. Від правильності логіко-гносеологічного і спеціально-юридичного використання законодавчих застережень залежать не тільки істинність і ефективність правових норм, а й межі державного управління, інтенсивність діяльності правозастосування» [2, с. 5].

У вітчизняній теорії права проблеми правових застережень недостатньо вивчені, до

останнього часу було досить мало статейних теоретичних надбань. Проблеми правових застережень досліджували лише як інститут міжнародного права юристи-міжнародники. Останнім часом спостерігається досить велика прогалина між юридичною технікою та правотворчістю. Законодавцями в силу різних причин погано сприймаються рекомендації правової науки щодо використання тих чи інших техніко-правових засобів. Однією з причин є те, що сьогодні існують чималі прогалини щодо практичних рекомендацій із застосування правових застережень.

Правові застереження як один із прийомів юридичної техніки широко застосовуються в практиці держав та міжнародних організацій. Число застережень у міжнародній практиці зростає, проте застереження до договорів стають скоріше правилом, ніж винятком. У міжнародній теорії правове застереження визначене як одностороння заява в будь-якому формулюванні та під будь-якою назвою, зроблена державою під час підписання, ратифікації, прийняття чи затвердження договору або приєднання до нього, за допомогою якої вона бажає виключити або змінити юридичну дію певних положень договору в їх застосуванні до цієї держави [3].

А. Байков у своєму дослідженні зауважив, що застереження зводяться до одного принципу – *pacta sunt servanda*; мається на увазі факти відхилення міжнародної практики від суворих вимог правопорядку, причому вказані прецеденти характеризуються, по-перше, як винятки із загального правила і, по-друге, як явище юридичної брехні [4, с. 10].

Зауважимо, що не існує визначення правового застереження в законодавстві, попри те, що застереження містяться в усіх галузях чинного українського права. Немає такого визначення також у юридичних, філософських та енциклопедичних словниках, що є досить негативним для його застосування.

Однак академічний тлумачний словник української мови містить таке пояснення застереження:

- дія за значенням застерегти;
- те, що застерігає від чого-небудь, попередження;
- зауваження, що роз'яснює або уточнює думку [5, с. 329].

Немає єдиної думки щодо визначення правового застереження і серед науковців. М. Булад пропонує таке визначення поняття застереження до міжнародного договору: «це одностороння заява в будь-якій формі і будь-якого змісту, за допомогою якої держава (міжнародна організація) бажає скасувати або змінити щодо себе юридичну дію певних положень договору» [2, с. 12].

І. Шутак дотримується думки, що за певних обставин правове застереження можна розглядати як змістовний елемент правової норми і визначає його як необхідний, внутрішньо властивий праву засіб конструювання правових норм [2, с. 15]. Погоджуємося із цією думкою, адже застереження існує поряд із нормою, у деяких випадках може лише надавати їй особливого статусу чи розширювати сферу дії.

Однією з найважливіших ознак є те, що правове застереження має соціально зумовлене підґрунтя. Така його ознака свідчить про те, що поява застережень у законодавстві зумовлена особливостями суспільних відносин, які виникають у державі. Визначення тут застереження саме як умови пояснюється тим, що воно вказує на припустимість поведінки, як правомірної в даному випадку. Не менш важливою ознакою правового застереження є те, що воно є гарантією забезпечення дії норми права, адже забезпечує її виконуваність. Саме застереження як особливе положення може міститися в будь-якій частині норми права та забезпечувати її широку сферу дії.

Орієнтованість на вибір юридично значущої поведінки як ознака правового застереження вказує суб'єкту на вибір необхідної поведінки в зазначеному випадку.

Правові застереження спричиняють юридичні наслідки або правові можливості для їх настання. Така ознака відрізняє дійсне правове застереження від помилкового, адже друге не може спричинити юридичні наслідки, оскільки є неправомірним.

Оскільки застереження існує поряд із нормою права, то йому притаманні такі ознаки, як:

- формальна визначеність (застереження зовнішньо виражене в приписах нормативно-правових актів, нормативно-правових договорів).

- є результатом владної діяльності держави – встановлене або санкціоноване нею [6, с. 133].

Застереження, виражені в нормативних актах, і є результатом діяльності уповноважених органів.

На основі проведеного дослідження ми пропонуємо таке визначення правового застереження: це формально визначена, встановлена або санкціонована державою соціально зумовлена умова, що забезпечує дію норми права та спричиняє юридичні наслідки або можливості для їх настання.

Важливим елементом у вивченні правових застережень посідають їхні функції. Саме завдяки функціям, які вони виконують, можемо стверджувати про цінність даної категорії та її вплив на суспільні відносини. Проте функції правових застережень не обмежуються лише соціальним призначенням, у першу чергу вони розглядаються як напрями впливу в механізмі правового регулювання.

Функції правових застережень – це напрями впливу правових застережень на врегульовані ними сфери суспільних відносин в механізмі правового регулювання.

Отже, можна виділити такі основні функції правових застережень:

- стабілізуюча функція [2, с. 58], яка означає те, що застереження підтримують правопорядок. Так, наприклад, у деяких випадках, коли ідеться про застереження, про імунітети й привілеї, вони є гарантом стабільності законодавчого правопорядку. Правові застереження дають можливість створювати певні межі свободи, які за їх допомогою можуть бути звужені або розширені.

– розширювальна функція [2, с. 59] полягає в тому, що правові застереження можуть збільшити межі свободи суб'єкта; наприклад, стаття 625 Цивільного Кодексу України передбачає, що боржник, який прострочив виконання зобов'язання, на вимогу кредитора зобов'язаний сплатити суму боргу, а також три проценти річних, якщо інший розмір не встановлений договором або законом.

– обмежувальна функція [2, с. 60], у свою чергу, передбачає певне обмеження свободи і зазвичай передбачає такі фразеологічні звороти, як «крім випадків», «за винятком» та ін.

– конкретизаційна функція [2, с. 64] передбачає певне уточнення про просторові, часові чи інші межі. Відповідно до частини 1 статті 9 Закону України «Про психіатричну допомогу» особа може бути визнана тимчасово (на строк до п'яти років) або постійно непридатною внаслідок психічного розладу до виконання окремих видів діяльності. У такому разі передбачено часове застереження.

– функція індивідуалізації правового регулювання [2, с. 66] полягає в тому, що застереження, враховуючи особливості відносин чи суб'єкта створює винятки із загальних правил, таким чином індивідуалізує норму права.

– забезпечувальна функція [2, с. 69] зустрічається в преамбулах нормативно-правових актів, а також коли застереження узгоджують норми права різних галузей.

Правові застереження мають свої, характерні для них функції, які забезпечують дію права та можуть змінюватись в процесі трансформації суспільних відносин.

Висновки. Правове застереження – це формально-визначена, встановлена або санкціонована державою соціально-зумовлена умова, що забезпечує дію норми права та спричиняє юридичні наслідки або можливості для їх настання.

Особливості будь-якої категорії пояснюються саме через характерні їй ознаки та функції. Правові застереження мають притаманні їм ознаки та функції, які вони виконують

в механізмі правового регулювання. Правові застереження є важливим прийомом юридичної техніки, особливістю яких пояснюється тим, що вони є нормативною формою вираження індивідуального регулювання.

За певних обставин правове застереження можна розглядати як змістовний елемент правової норми й визначати його як необхідний, внутрішньо властивий праву засіб конструювання правових норм.

Правові застереження – досить зручний інструмент для внесення змін до нормативно-правових актів, за допомогою якого можна значно розширити сферу дії норми права чи удосконалити її.

Правові застереження в останній час набули характеру складного прийому юридичної техніки зі своїми особливостями. Чимало питань сьогодні залишаються малодослідженими. Таким чином, дослідження правових застережень, що розробляються в межах теорії права, не повинно виключати можливості більш широкого розвитку наукової думки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шутак І.Д. Юридична техніка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів / І.Д. Шутак, І.І. Онищук. – Івано-Франківськ, 2013. – 496 с.
2. Шутак І.Д. Юридична техніка: теорія правових застережень : [навч. посіб. для вищих навч. закл.] / І.Д. Шутак. – Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. – 260 с.
3. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1986. – № 17.
4. Байков А.Л. Правовое значение оговорки «*rebus sic stantibus*» в междувластных отношениях / А.Л. Байков. – М., 1916. – 91 с.
5. Словник української мови : у 11 т. – Т. 3. (І-М). – К. : Наук. думка, 1972.
6. Матузов Н.И. Теория государства и права : [учебник] / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М. : ЮРИСТЪ, 2004. – 245 с.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44.
8. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19.